

DE STICHTING VAN HET ALTAAR VOOR ST.-ANNA TE LIMBRICHT

St.-Anna-te-Drieën in de Augustinuskerk van Elsloo

Bezoekers van de oude St.-Salviuskerk te Limbricht kunnen in dit schilderachtig gelegen kerkje een altaar aantreffen met een voorstelling van de heilige Anna, die haar dochter Maria onderricht. Het altaar draagt het jaartal 1787, maar de stichting ervan gaat veel verder terug in de geschiedenis. In dit artikel willen wij ingaan op de Annadevotie in onze streken rond 1500 en de stichting van het altaar in Limbricht in het jaar 1510.

Annadevotie

Wie kent ze niet, de voorstellingen van Anna-te-Drieën, die in de kerken in onze regio zo veelvuldig voorkomen? De meest beroemde is wel die in de Augustinuskerk van Elsloo waaraan de meester van Elsloo jarenlang zijn naam te danken heeft gehad.

Tegenwoordig gaat men ervan uit dat de Roermondse beeldsnijdersfamilie Van Oel verantwoordelijk is geweest voor de werken van deze 'meester' ¹⁾. Deze voorstellingen van grootmoeder Anna, moeder Maria en het kindje Jezus dateren merendeels uit het laatste kwart van de vijftiende eeuw en de eerste helft van de zestiende eeuw. In deze periode kende de devotie tot St.-Anna vooral in Noordwest-Europa een enorme bloei ²⁾. De populariteit van St.-Anna hing ongetwijfeld samen met veranderende opvattingen over het huwelijk en het gezin. Anna werd beschouwd als de ideale moederfiguur.

Toch was de heilige al eeuwenlang bekend in West-Europa. Aan haar levensverhaal werd reeds aandacht besteed in het Proto-evangelie van Jacobus (circa 150). Volgens de legende zou de moeder van keizer Constantijn, de H. Helena, die in het H. Land de resten van het H. Kruis teruggevonden heeft, ook het gebeente van de H. Anna aangetroffen en naar Constantinopel overgebracht hebben. In Jeruzalem was er al een Annakerk rond 500. In Constantinopel werd een Annakerk plechtig ingewijd op 25 juli 550, de sterfdag van Anna (in het westen werd 26 juli de feestdag). In 710 werd het gebeente van Anna naar deze Annakerk overgebracht.

Anna was intussen ook in het westen al bekend. Men treft haar aan op een mozaïek uit de vijfde eeuw in de S. Maria Maggiore in Rome en een van haar

naam voorziene afbeelding is bewaard op een zevende-eeuws fresco in de S. Maria Antiqua in de eeuwige stad. De devotie voor de H. Anna werd in het westen aangewakkerd door de kruistochten. Vooral rond 1200 werden relikven van haar uit Constantinopel naar West-Europa gebracht en ontstond onder meer verering in Trier, Metz en Mainz. In deze laatste plaats kwamen in 1212 in het bezit van een deel van het hoofd van Anna door de priester Theobald. Deze Annarelik verhuisde in 1501 op een zeer bijzondere manier naar Düren. Vooral de dominicanen en de franciscanen stimuleerden de Annadevotie en het was dan ook een franciscaan, paus Sixtus IV, die het feest van St.-Anna in 1481 op de Roomse kalender plaatste. De uitzonderlijke bloei van de devotie was overigens van korte duur. Spoedig kwam er uit kringen van geleerden kritiek, die vooral gericht was op het 'trinubium' van Anna: zij zou immers driemaal gehuwd zijn geweest. In de zeventiende en achttiende eeuw herleefde de Annadevotie weer op beperkte schaal.

Zoals al gezegd, werd Düren in 1501 een centrum van Annadevotie. Dit was van groot belang voor onze streken. Düren lag immers in het hertogdom Gulik en de Annarelik aldaar genoot een bijzondere interesse van de zijde van de hertogelijke familie. Dat de Annadevotie te Düren ook in onze streken grote bekendheid had, blijkt onder meer uit de 'Chronijk der Landen van Overmaas en der aangrenzende gewesten'. Hierin wordt de roof van de Annareliken uit Mainz uitvoerig beschreven ³⁾. Een metselaar uit Kornelimünster, die in Mainz werkzaam was, ergerde zich – volgens de kroniekschrijver – aan de geringe belangstelling van de inwoners aldaar voor de heilige Anna en besloot de zich bij de dominicanen bevindende Annarelik te stelen. Nadat de metselaar thuis gekomen was, adviseerde zijn moeder hem met de relik naar de abt van het klooster te gaan. Deze abt, een hoogmoedig persoon, wilde de eenvoudige metselaar niet te woord staan en derhalve begaf de man zich naar de franciscanen in Düren en liet daar de relik achter. De franciscanen namen contact op met Mainz en overhandigden korte tijd daarna de relik aan een delegatie uit die stad. Toen de gezanten uit Mainz evenwel zaten te eten, kregen de burgers van Düren lucht van de zaak en eisten ze de relik op. De stad Mainz probeerde vervolgens via Rome de relik terug te

St.-Anna op de triomfboog
van de S. Maria Maggiore te Rome
(vijfde eeuw)

krijgen, maar slaagde hier niet in.

In werkelijkheid bevond de Annarelik zich in Mainz niet in de kerk van de dominicanen, maar in de kapittelkerk St.-Stephanus, en in Düren belandde het stukje van de schedel van Anna niet bij de franciscanen, maar in de parochiekerk. Verder kan men zich afvragen of de metselaar wel uit louter vrome motieven gehandeld heeft, aangezien de Annarelik de stad Düren veel economisch voordeel bezorgde. Feit is, dat de stad Mainz protesteerde tegen de roof en de zaak bij de curie in Rome aanhangig maakte. Maar keizer Maximiliaan wilde de hertog van Gulik een gunst bewijzen en zorgde voor een bemiddeling in Rome, die tot resultaat had, dat paus Julius II op 18 maart 1506 de relik definitief aan Düren toewees. Aan de pauselijke bul hing voor de stad Düren een prijskaartje van 2.700 goudgulden. De Annadevotie te Düren had meteen na 1501 een grote uitstraling binnen het hertogdom Gulik. Zo wordt de aanschaf van een Annaklok door de parochie Geilenkirchen in 1507 in verband gebracht met de pauselijke uitspraak van 1506 ⁴⁾.

Reliekhouders van St.-Anna
in de Annakerk te Düren

St.-Anna in het Land van Zwentibold

Is er enig zicht op de Annadevotie in onze regio rond het jaar 1500? Dr. L. Dresen-Coenders heeft met gegevens van drs. E. Muller en drs. W. Deeleman van Tyen getracht de sporen van de Annaverering in Nederland in kaart te brengen ⁵⁾. Ze geeft zelf toe dat met name bij de gegevens van Limburg enige relativering gewenst is. Ze zijn nauwelijks gebaseerd op onderzoek naar altaren en beneficiëes, zoals de Brabantse gegevens, maar gaan grotendeels terug op de aanwezigheid van beelden van Anna-te-Drieën. Dit leverde voor onze regio (Land van Zwentibold en Echt) wat betreft de periode 1400-1600 het volgende resultaat op:

Echt:	kerk 1400-1600; broederschap 1460-1600
Pey:	beeld 1460-1600
Holtum:	beeld 1460-1600
Nieuwstadt:	beeld 1460-1600

Born:	beeld, schilderij, parament e.d. 1460-1600
Urmond:	klok 1460-1600; beeld 1460-1600
Geleen:	beeld 1460-1600
Elsloo:	beeld 1460-1600.

Nu zijn beelden 'mobilia', roerende goederen, die gemakkelijk van plaats kunnen veranderen, door schenking, verkoop of roof. De aanwezigheid in een kerk in onze tijd garandeert dan ook niet dat het beeld destijds voor deze kerk gemaakt is. Aanvullende gegevens, zoals de aanwezigheid van een altaar of een klok, kunnen meer zekerheid verschaffen. Wij zullen dit eens nagaan voor de genoemde plaatsen:

- Echt: de kerk had oorspronkelijk Anna en Landricus als patroonheiligen. Volgens Welters was Anna de oorspronkelijke patrones en kreeg zij later gezelschap van Landricus, die haar in 1722 zelfs verdrong ⁶⁾; een broederschap van St.-Anna en St.-Lenderich was er in Echt al voor 1518 ⁷⁾.
- Pey: de parochie Pey werd opgericht in 1859; de beelden in de kerk werden verworven door Engelbert van Haeff, de eerste pastoor van Pey, die op bedeltocht door Limburg ging. Uit de aanwezigheid van dit beeld in Pey mag dus niets geconcludeerd worden aangaande de Annadevotie in deze plaats rond 1500 ⁸⁾.
- Holtum: in de kerk van Holtum bevindt zich een Anna-te-Drieën van het eind van de vijftiende eeuw; het is echter niet bekend, of dit beeld altijd in deze kerk gestaan heeft.
- Nieuwstadt: in de kerk van Nieuwstadt stond een Anna-te-Drieën van rond 1500, die in 1968 gestolen werd; het is echter niet bekend, of dit beeld altijd in deze kerk gestaan heeft ⁹⁾.
- Born: het is niet duidelijk waarop dit gegeven gebaseerd is. Wel was er in 1835 een Annabeeld in de kerk van Buchten, die met de kerk van Born vóór de Franse tijd samen één parochie vormde ¹⁰⁾.
- Urmond: in de kerk van Urmond bevindt zich een Anna-te-Drieën uit het eind van de vijftiende eeuw. Dat dit beeld altijd in deze kerk gestaan heeft, zou men kunnen afleiden uit het feit dat Urmond ook een Anna-klok heeft gehad uit het begin van de zestiende eeuw. Deze klok is in 1688 hergoten ¹¹⁾.
- Geleen: in de kerk van Geleen bevindt zich een Anna-te-Drieën van rond 1500. Of dit beeld altijd in deze kerk heeft gestaan is niet zeker. In de parochiekerk van Geleen was er in de achttiende eeuw een wekelijkse mis voor St.-Anna, maar deze werd bij de visitatie van 1666 niet vermeld ¹²⁾. Heeft men dit oudere beeld soms in Geleen verworven, toen de wekelijkse mis werd gesticht?
- Elsloo: de beroemde Anna-te-Drieën in de kerk van Elsloo is zeer waarschijnlijk afkomstig uit de Munsterkerk van Roermond ¹³⁾. In Roermond bestond een Annabeneficte, in Elsloo niet.

Van de reeks van acht plaatsen blijven er dus twee à drie over. Wel was er rond 1500 Annaverering in Susteren. Hier bestond een Annabroederschap, waarvan de inkomsten garant stonden voor een wekelijkse mis ter ere van St.-Anna. De inkomsten van deze broederschap werden vanaf 1557 bestemd voor het honorarium van de schoolmeester ¹⁴). Verder ontbreekt in de reeks de kerk van Limbricht, waar zich nog steeds een altaar voor St.-Anna bevindt.

Ook enkele kilometers oostelijk kon men rond 1500 nog altaren voor St.-Anna aantreffen. In de kerk van Randerath bevond zich een Anna-altaar, dat al in 1400 vermeld wordt; rond het midden van de zestiende eeuw was het tevens gewijd aan O.L. Vrouw en in 1656 was alleen Maria nog de patrones ¹⁵).

In Gangelt was er van 1483 tot 1496 een altaar voor de heiligen Quirinus en Anna ¹⁶). Rond 1500 was er ook een altaar voor St.-Anna in de kerken van Süsterseel, Geilenkirchen en Heinsberg ¹⁷).

De stichting van het Anna-altaar te Limbricht

Volgens een in Luik bewaard gebleven lijst van kerken en altaren uit de eerste helft van de zestiende eeuw, werd in 1510 te Limbricht een altaar voor St.-Anna gesticht. Wanneer wij de te Luik bewaard gebleven pouillés (aartsdiakenale inkomstenregisters) erop nazien, blijkt in de lijst van 1510 het Anna-altaar van Limbricht nog niet vermeld te zijn, maar in het volgende overzicht van 1523 valt te lezen: 'Lymborch, altare Anne novum': Limbricht, het nieuwe Anna-altaar ¹⁸).

Het altaar van St.-Anna in de oude St.-Salviuskerk te Limbricht (1787)

tot onze grote verrassing troffen wij onlangs in het parochiearchief van Limbricht een afschrift aan van de stichtingsoorkonde van het altaar van St.-Anna ¹⁹). Het afschrift dateert van rond 1540 en geeft ons een goede indruk van de gang van zaken bij het oprichten van een altaar. Wij zullen de Latijnse tekst van de oorkonde hier parafaseren.

Tot onze grote verrassing troffen wij onlangs in het parochiearchief van Limbricht een afschrift aan van de stichtingsoorkonde van het altaar van St.-Anna ¹⁹). Het afschrift dateert van rond 1540 en geeft ons een goede indruk van de gang van zaken bij het oprichten van een altaar. Wij zullen de Latijnse tekst van de oorkonde hier parafaseren.

Erard van der Marck, bisschop van Luik, deelt mee dat zaken die de eredienst bevorderen gesteund en behouden moeten worden. Vervolgens zegt hij een verzoek te hebben ontvangen namens een geestelijke van het bisdom Luik: Willem, zoon van meester Johan Cocus. Deze gaf te kennen dat

enkele personen, ter uitbreiding van de eredienst voor bepaalde missen in de parochiekerk van 'Lymborch' bij Sittard, enige erfgoederen en inkomsten beschikbaar hadden gesteld, namelijk:

- ridder Willem Scheiffart de Merode, wereldlijk heer van de heerlijkheden Hemmersbach en Limbricht en met hem jonker Johan Scheiffart, zijn natuurlijke en wettige zoon, schenken vier malder rogge Sittarder maat, met als pand de molen gelegen te Limbricht.
- Paulus Wolters en Elizabeth zijn vrouw schenken vijf malder rogge Sittarder maat, met als pand hun erfgoederen gelegen in de heerlijkheid Limbricht, meer dan 20 bunder land.
- wijlen Paulus Hamers, tijdens zijn leven schout van het dorp ('villa') Limbricht, en Cecilia, in de volksmond Cyll, zijn wettige vrouw hebben geschonken vier malder rogge Sittarder maat, met als pand hun erfgoederen.
- wijlen Willem Oyleslegers en Agnes zijn vrouw hebben geschonken een vat rogge Sittarder maat, met als pand anderhalve sille in 'Eynichkusenn' (Einighausen), achter de tuin van Merthen Boeken gelegen met aan de ene zijde het erfgoed van Arnoldus Jannes en aan de andere zijde land van de armen van Limbricht.
- wijlen heer Walter Ghijskens, priester en tijdens zijn leven rector van het O.L. Vrouwealtaar in de parochiekerk van Limbricht, heeft geschonken een vat rogge Sittarder maat, met als pand al zijn erfgoederen in de heerlijkheid Limbricht gelegen.

Dit alles is uitvoeriger beschreven in schepenbrieven van het wereldlijke gerecht van Limbricht (de schepenbank), die bijgevoegd zijn. De schenkers hebben deze inkomsten gegeven en in hun testamenten of 'legaten onder levenden' overgedragen. Ze zijn verplicht deze vruchten en erfelijke inkomsten in de toekomst jaarlijks vóór of op het feest van St.-Andreas (30 november) aan de rector en bezitter van het altaar te betalen en te leveren op een graanzolder binnen een halve mijl van de heerlijkheid of parochie, waar de rector dit wenst.

In de parochiekerk van Limbricht is een altaar "tot lof en eer van de almachtige God, de zeer glorierijke maagd Maria en alle heiligen, onder de titel, aanroeping, naam en aanduiding van de weduwe St.-Anna, moeder van de zeer gelukzalige maagd Maria, moeder van God". Het altaar is reeds opgebouwd (*materialiter constructum*), maar nog niet gewijd, gesticht, begiftigd of opgericht als een eeuwig kerkelijk beneficie. Namens Willem wordt verzocht het genoemde en al gebouwde altaar van St.-Anna als eeuwig beneficie op te richten met een last van drie wekelijkse missen, te lezen aan dat altaar en soms in het kasteel of het huis (*in castro seu domo*) van de genoemde ridder Willem Scheiffart en zijn opvolgers in het bijzijn van hen en hun verwanten, wanneer de noodzaak hiertoe dwingt en ze in hun ziekbed gelegen zijn. Ridder Willem en zijn opvolgers dienen het patronaat van het altaar te bezitten. Willem vraagt dat bisschop Erard het beneficie opricht en de goederen in dit altaar incorporeert en aan het

wereldlijke gezag onttrekt (*amortisatie*), voorts dat het opgerichte altaar hem gratis toegekend wordt en dat in de toekomst bij vacatie het patronaatsrecht en het recht van voordracht van een nieuwe rector aan de aartsdiaken van Kempenland wordt gegeven aan ridder Willem en zijn opvolgers krachtens het lekenpatronaat, met goedkeuring van de pastoor van de parochiekerk van Limbricht, en dat door de wijbisschop het altaar wordt ingewijd.

Bisschop Erard keurt het verzoek goed en stelt de geestelijke Willem gratis (*propter Deum*) als rector aan. Ook met de andere aspecten van het verzoek stemt hij in, maar wel op voorwaarde dat de rechten van de moederkerk (*matrix ecclesia*) hierbij niet mogen worden aangetast. Hij geeft opdracht dat Willem of zijn zaakwaarnemer in het bezit van het altaar wordt gesteld.

Gegeven in het jaar 1510, op 21 maart en ondertekend door De Cortenbach.

Bij het afschrift van deze oorkonde bevinden zich afschriften van enkele schepenbrieven van de schepenbank van Limbricht. In een schepenbrief van 12 april 1510 verklaren de schepenen dat de volgende personen een schuld hebben jegens het altaar te Limbricht ter ere van St.-Anna:

- de 'landsheer' ridder Willem Scheiffart van Merode, heer te Hemmersbach en te Limbricht en zijn zoon jonker Johan Scheiffart van Hemersbach en te Limbricht: vier malder rogge, met als onderpand hun molen te Limbricht, toebehorende aan de heer en zijn erfgenamen. De zoon stelt zich hiervoor borg. De heer en zijn erven zullen 'gifter' van het altaar zijn. Getuigen waren Paulus Wolters en Willem Hamers, die beiden eveneens de stichting steunden.
- Paulus Wouters en zijn vrouw Liesbeth: vijf malder rogge met als onderpand al hun erfgoederen en land, circa 20 bunder, om Limbricht gelegen.
- Willem Hamers, destijds schout, en zijn vrouw Cyll: een brief van vier malder rogge.
- Willemke Oellesslegers en zijn vrouw Neesken: een vat rogge, met als pand anderhalve sille land gelegen te Einighausen achter 'Cloess Buckenn hoeff' met aan een zijde land van Erckenn Jannes en aan de andere zijde het armenland van Limbricht.
- Wouter Gijskens, rector van het O.L. Vrouwealtaar: een vat rogge met als pand zijn erfgoederen te Limbricht.

Een ander afschrift heeft betrekking op een uitspraak van de heer van Limbricht in een conflict tussen heer Marten, de rector van het altaar van St.-Anna, en Willem Maellen, die ook wel 'Wylken' wordt genoemd. Het betreft een jaarrente van drie malder rogge die Wylken aan heer Marten schuldig was. Het bindende onherroepelijk oordeel werd op 23 mei 1538 geveld door jonker 'Selven' (= Salvius) Scheiffart, die in dat jaar zijn vader Johan opgevolgd was als heer van Limbricht ²⁰). Hij draagt Wylken op om de rector twaalf vaten rogge te betalen voor de vier jaar, waarin hij dit verzuimd had te doen, en voortaan de drie vaten rogge te leveren, totdat hij bewezen heeft dat hij hiertoe niet verplicht is.

Wylken moet ook de 'banckschaed', de onkosten van de schepenbank, aan rector Marten vergoeden, nl. 24 quarten wijn (circa 36 liter) en een Hornse gulden, te betalen binnen veertien dagen. Indien Wylken de twaalf vaten rogge niet tijdig kan leveren, mag hij ook een onderpand stellen, maar dan moet in ieder geval één vat rogge geleverd zijn op St.-Gillesdag (1 september).

Enkele vijftiende-eeuwse schepenbrieven

Naast de kopieën van de stichtingsoorkonde van het altaar van St.-Anna (1510), de schepenbrief (1510) en de gerechtelijke uitspraak van Salvius Scheifart (1538) bevinden zich in het dossier in het Limbrichtse parochiearchief afschriften van nog vier schepenbrieven van de Limbrichtse schepenbank, drie uit de vijftiende eeuw en één uit 1503. De inhoud ervan leek ons interessant genoeg om die hier niet onvermeld te laten, ofschoon er geen verband met het latere altaar van St.-Anna te ontdekken is.

- Op 10 juli 1453 verscheen Herman Gobbels voor de schepenen en bekende hij schuldig te zijn aan de Sittardse kanunnik Peter Buyck en diens natuurlijke zoon Goert en hun erfgenamen: zeven vaten rogge erfpacht, met als onderpand circa drie sillen akkerland achter Einighausen (Eynenkusen) gelegen, naast land van schepen Herman Penres en het armenland van Limbricht, en nog circa een halve bunder akkerland gelegen achter Einighausen op de Maasweg naast Herman voornoemd en Jotten Barters, dat Henrich Gobbells, Hermans broeder, aan iemand als onderpand had gesteld. Indien Goert zou sterven zonder nakomelingen, dan zouden de zeven vaten rogge erfpacht toekomen aan de kinderen van Henrich Buyck, broer van voornoemde Peter, en zouden deze kinderen sterven, dan vervielen de zeven vaten rogge erfpacht aan de erven van Peter.
- Op 25 juli 1461 verscheen voor de schepenbank Arnolt Korsthens, die schuld bekende aan Gobbel, zoon van Herman Gobbels, te Sittard: een malder rogge met als onderpand zijn huis en hof, grenzend aan Hen Bollt en Katrijnen Buicken.
- Op 5 juni 1482 (sacraments avuent) legde de schepenbank een schuldbekentenis vast van Thiessen Mois, Hen Noude en Hein, zoon van Katharijnen Lenartz, en Geytten, dochter van Katharinen Lenartz, aan schepen Pauwels Wouters: vijftien vaten rogge met als onderpand circa een halve bunder land, gelegen achter Reyncken Korsthens hoeve, naast Dreis Pelssers en Rencken Korsthens en nog circa viereneneenhalve sille land gelegen in die Sley, naast Hein Penre en Hen Keiris.
- Op 27 oktober 1503 verklaarde voor de schepenbank Johan Wouters schuldig te zijn aan Jencken Duren van Sittard: drie malder rogge met als onderpand

circa vijf sillen land gelegen op de Maesweg, naast land van het kapittel van Sittard en Wylhem Hamer en nog anderhalve sille gelegen achter Einighausen aan Stuetten, naast O.L. Vrouwenland en Wylhem Hamer.

A.M.P.P. Janssen

Noten:

1. Zie o.a. G.H.A. Venner, *Op het spoor van de 'Meester van Elsloo'?*, De Maasgouw 99 (1980) 4-9; G.H.A. Venner, *Nogmaals: Op het spoor van de 'Meester van Elsloo'?*, De Maasgouw 105 (1986) 86; P.J. te Poel en Th.J. van Rensch, *De Maastrichtse beeldsnijder Jan van Steffeswert*, PSHAL 128 (1992) 38-67, vooral p. 38.
2. Zie hiervoor en ook voor het volgende: T. Brandenburg, *De historie van St. Anna in geschriften en de devotie-praktijk*, in: L. van Liebergen e.a., *Heilige Anna, Grote Moeder, De cultus van de Heilige Moeder Anna en haar familie in de Nederlanden en aangrenzende streken*, Nijmegen/Uden 1992, pp. 7-86; D.P.J. Wynands, *Geschichte der Wallfahrten im Bistum Aachen*, Aachen 1986, 182-187.
3. J. Habets (ed.), *Chronijk der Landen van Overmaas en der aangrenzende gewesten door eenen inwoner van Beek bij Maastricht*, PSHAL 7 (1970) 5-231, vooral pp. 101-108.
4. W. Reinartz, *Der Glockenguß zu Geilenkirchen anno 1506*, Heimatkalender des Selfkantkreises Geilenkirchen-Heinsberg 1952, pp. 17-22.
5. L. Dresen-Coenders, *De verspreiding van de Annaverering in kaart*, in: L. van Liebergen e.a. (noot 2), pp. 87-97.
6. A. Welters, *Bijdragen tot de geschiedenis der parochie Echt*, PSHAL 59 (1923) p. 5; L. Dresen-Coenders (noot 5), p. 89 neemt de hypothese van Welters over.
7. Welters (noot 6), p. 9.
8. Welters (noot 6), p. 249. R. Geurts suggereerde dat de Anna-te-Drieën van Pey afkomstig zou zijn van Echt, vanwege het vroegere Anna-patronaat aldaar (R. Geurts, *Iets uit de geschiedenis van de parochie en de kerk te Pey*, in: *Catalogus van de tentoonstelling bij gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van de kerk te Pey*, Pey 1977, pp. 9-10). Maar in een inventaris van de kerk van Echt uit 1834/36, waarin alle beelden worden opgesomd, zoekt men de Annatrits tevergeefs (BAL, Fonds van Bommel nr. 358).
9. J.J.M. Timmers, in: *Nieuwstadt van stad tot dorp*, Nieuwstadt 1977, p. 42.
10. A.M.P.P. Janssen, *De bisschop op bezoek; C.R.A. van Bommels kerkvisitaties in het Land van Zwentibold (1834/1835)*, HJLZ 6 (1985) 79-95, p. 90.
11. J. Habets, *Middleleeuwse klokken en klokinschriften in het bisdom Roermond*, PSHAL 5 (1868) 313-346, pp. 335-336.
12. J. Habets, *Geschiedenis van het bisdom Roermond, deel III*, Roermond 1892, p. 331. In 1666 niet vermeld: Rijksarchief Limburg te Maastricht, Bisschoppelijk Archief Roermond, Bisschoppen VII,71, f. 126.
13. J.J.M. Timmers, in: *Gedenkboek uitgegeven bij het 100-jarig bestaan van de kerk van Elsloo*, Elsloo 1949, pp. 3-4.
14. O. Redlich, *Jülich-Bergische Kirchenpolitik II*, 1, Bonn 1911, p. 98.
15. Bisschoppelijk Archief Luik (BAL) D III,11, f. 64r.; E,I,3, f. 67r.; A.M.P.P. Janssen, *Visitationen des Land-dekanates Susteren in 17. Jahrhundert*, Heinsberg 1988, pp. 160-161.
16. BAL, E, I, 3, f. 63v.
17. BAL E, I, 3, f. 68r en f. 64r; Redlich (noot 14), pp. 319-320.
18. BAL, E, I, 3, f. 65r.; I, 153, f. 94v (1510) en I, 154, f. 77r (1523).
19. Gemeentearchief Sittard, Parochiearchief Limbricht, portefeuille 9.
20. Volgens F.Th.W. Smeets, *Genealogie van de Heren van de 'Lemborgh'*, in: F.Th.W. Smeets e.a., *Lemborgh, het kasteel en zijn St. Salviuskerk te Limbricht*, Assen 1984, pp. 61-114, overleed de in de oorkonde van 1510 genoemde ridder Willem Scheiffart in 1510 of 1515 en werd hij als heer van Limbricht opgevolgd door zijn zoon Johan. Deze Johan zou kort na 25 juni 1538 zijn gestorven en opgevolgd door zijn zoon Salvius. Uit de uitspraak van 23 mei 1538 blijkt echter, dat Salvius toen al zijn vader als heer van Limbricht had opgevolgd.